

AĞAOĞLU AHMET VE "İNGİLTERE VE HİNDİSTAN" İSİMLİ KİTABININ ULUSLARARASI İLİŞKİLER IŞIĞINDA TAHLİLİ

I. Ağaoğlu Ahmet Hakkında

Özet Bilgi

Bilindiği gibi, Ağaoğlu Ahmet, Türk fikir ve politik hayatında önemli etkiler yapmış olan bir şahsiyettir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında önemli çalışmalar yaparak adını duyurmuştur. Hayatı ve çalışmaları sadece Türkiye coğrafyasında değil; Azerbaycan'dan Rusya'ya Kafkasya'dan Fransa'ya, Türkiye'den Malta'ya kadar olan geniş bir alanda geçmiş ve etkisini göstermiştir. Ağaoğlu Ahmet, 1868-1939 yılları arasındaki 70 yıllık ömrü boyunca, çetin mücadeleler vermiştir. Batı uygarlığını tümüyle benimsemiş olan Ağaoğlu Ahmet, liberal düşünce ve Türkçülüğü savunan bir fikir adamıdır (i) (AĞAOĞLU, 1940: 64). Ağaoğlu Ahmet, 1868'de Azerbaycan / Şuşa'da doğdu (Meydan Larousse, C.I: 176). 1939'da İstanbul'da öldü. Ortaöğrenimini doğduğu şehirde tamamladıktan sonra Paris'e gitti. Sor-bonne Üniversitesinde tarih ve filoloji okudu. Fransız dergilerinde, çoğu Fars edebiyatı ile ilgili, makaleler yazdı. Ahmet Rıza ile tanıştı. Eğitimini tamamladıktan sonra 1894'te Tiflis'e döndü. Hüseyinzade Ali (Turan), Ali Merdan Topçubaşı, İsmail Gaspiralı ile birlikte milliyetçi fikirleri yaymaya çalıştı. Hasan Zerdani ile Hayat Gazetesini çıkardı. İrşat Dergisini yayımladı. Yazıları Jön Türklerin ilgisini çekti. Şura'yı Ümmet dergisinde yazılarının bir bölümünü yayımladı. Rusya'daki Türklerin haklarını savunacak derneklerin kurulmasına öncülük etti. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'a geldi. Önce Maarif müfettişi, sonra Süleymaniye kütüphanesi müdürü oldu. Hikmet, Sebilü'r-reşat ve Ateş dergilerinde yazılar yazdı. Darülfünunda Rusça ve Türk-Moğol tarihi hocalığına getirildi (1909). Türk Yurdu ve Türk Ocağının kurulmasına öncülük etti. Türk Yurdu dergisinde "Türk Alemi" adlı yazı dizisini yayımladı. 1912'de Afyon milletvekili seçildi. Aynı yıl ittihat ve Terakki Fırkası/ Partisinin merkezi umumi/genel merkez üyeliğine getirildi. Matbuat Cemiyetinde kurucu üyelik yaptı.

1919'da ittihat ve Terakki Partisinin ileri gelenleriyle birlikte İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi (ii) (ŞİMŞİR, 1985: 70). İngilizler, gerçekte ilgisi olmayan suçlar icat ederek, savaş zamanında bakan, milletvekili, hoca ve yazarları ön sırada tutuklamışlardır.

Prof. Dr. A. Mehmet KOCAOĞLU

*Kırkkale Ü. İİBF Kamu Yönetimi
Hukuk B. Öğr. Üyesi*

Bunlar arasında Halil Bey (Menteşe), Kara Kemal, Ali Müfit Bey, Ahmet Şükrü Bey, Hüseyin Tosun Bey, Mahmut Kamil Paşa, Hacı Adil Bey, Mithat Şükrü Bey (Bleda), Prens Sait Halim Paşa, Prens Abbas Halim Paşa, Ziya Gökalp ve Ağaoğlu Ahmet'tir. Ağaoğlu Ahmet'e isnat edilen suç, asayiş bozma ve Ermenilere zorbalık yapmak" olarak belirlenmiştir.

Nitekim, 15 Mayıs'ta Yunanlıların İzmir'e çıkmasıyla İstanbul'da kurulan sıkıyönetim mahkemesine çıkarılan Ziya Gökalp, "Milletimize iftira etmeyiniz. Türkiye'de bir Ermeni soykırımı değil, bir Türk Ermeni vuruşması vardır. Bizi arkadan vurdular biz de vurmaya zorunda kaldık" diyerek, sadece gerçeği tüm dünyaya ilan etmiştir (ŞİMSİR: 83).

Ağaoğlu Ahmet, kendisine isnat edilen suç kabul etmeyerek, sürgünde kendisine verilen 2764 numarasını da belirterek, 19 Temmuz 1919'da İngiltere Adalet Bakanlığına yazdığı mektupta, "Tutuklanma sebebini: Almanlara satılmış imişim. Ermeni olaylarına katılmış imişim. İngiltere, dünya ölçüsündeki gücüyle, benim gibi savunmasız birçok kişiyi elbette ezabilir ekselans. Ama bu İngiltere'nin şanına ne kazandıracak? Acınmayı ya da bağışlanmayı asla kabul etmem. Ben adalet istiyorum" sözleriyle, İngilizlerin haksızlığını ve adaletsizliğini haykırmıştır. Ancak, tüm mektupları cevapsız ve sonuçsuz kalmıştır (ŞİMSİR:244).

Ağaoğlu Ahmet, Malta sürgünü döneminde insanlardaki ahlaki çöküntüyü de görecek, fikir ve duyguların, ahlak ve tabiatların uygunluğuna göre değil, sırf cepteki paranın miktarına göre değiştiğini tüm çıplaklığı ile fark edecektir (iii) (AĞAOĞLU, 1969: 126-139).

Tüm bunlara rağmen, Ağaoğlu Ahmet, esaret günleri boyunca yılmamış ve ümidini kaybetmemiştir. Eşine ve çocuklarına yazdığı mektuplarda sürekli olarak, vatan sevgisini ve kurtuluş ümidini aşlamaya çalışmıştır. Yalnız çalışmakla felaketlerin tamir edileceğini vurgulayan Ağaoğlu Ahmet, ardan ve hayadan mahrum milletlerin ölü kalplerini bir gün Türk ruhunun fethedeceğini de belirterek, çocuklarına daima milli duyguları aşlamaya çalışmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Milli mücadele taraftarlarının İstanbul da tutuklanmalarına karşılık, Konya'da CAMPBELLİ ve Erzurum'da da RAWLINSON'u tevkif ettirince, Malta'daki esirle-

rin bir kısmı 1921'de bunlara karşılık serbest bırakılır.

Sürgünden sonra Ankara'ya dönen Ağaoğlu Ahmet, milli mücadeleye katıldı. Ankara'da Matbuat Müdürlüğü yaptı. Hakimiyeti Milliye gazetesinin başyazarı oldu. 1923-1931 yılları arasında Kars milletvekilliği ve Ankara Hukuk Mektebinde Anayasa Hukuku hocalığı yaptı.

Ağaoğlu Ahmet'in siyasi mücadeledeki arkadaşları arasında birinci dereceden olanlardan biri de Türk milliyetçiliğinin büyük mürşidi Ziya Gökalp idi. Türk Devleti'nin esaslarının ne olması gerektiği konusunda Gökalp'le aynı görüşü paylaşmamaktadır.

Z.Gökalp'e göre, "Yeni Devlet, her şeyin esas olmalıydı. Hukukun kaynağı dahi ancak, devletti. Hak yok, vazife vardı" Ağaoğlu Ahmet ise, Yeni Devletin tamamen liberal fikirlere ve prensiplere dayanması gerektiğini savunarak, "Türk Milleti'nin Batı medeniyetine erişmesinin tek çaresi, bu medeniyeti meydana getirmiş olan hür ve serbest teşebbüs ilkelerinin samimiyetle kabulünden ibarettir" diyordu. Bu iki dost ve Türk milliyetçisinin görüş ayrılıkları CHP'nin programı ve TC'nin Anayasasının yapılmasında da kendini göstermiştir.

Uzun yıllar TBMM'de üyelik yapmış olan Türk milliyetçiliğinin önderlerinden Prof. Yusuf AKÇURA gibi, Ağaoğlu Ahmet de Türklerin esir olduğu ülkelerden hür ve bağımsız Türk Devletine iltica etmiştir. Ancak, ikisine kızdıkları zamanlarda "sığıntı" diyenler de çıkıyordu. Halbuki onlar, Türk Devletinde bulunmaktan mutluluk duyarak, kendilerine "sığıntı" diyenlere karşı çıkıyorlardı. İkisi de Hukuk Fakültesinde hocalık yapmakta, fikir adamı ve politik nitelikleri vardı.

Ankara Hukuk Fakültesinde Teşkilatı Esasiye/Anayasa hocalığı yapan Ağaoğlu Ahmet, aynı fakültede öğrenci olan oğlu Samet Ağaoğlu'nun Başkomutanlık Kanunu nedeniyle Sakarya Meydan Muharebesinin tarihini söylemekte birkaç saniyelik duraksamasına kızarak, sınav salonunu babanın oğlunu imtihan edişini görmek üzere gelen devasa kalabalığın önünde, "Bu tarihi bilmeyen, hatta oğlum bile olsa nazarımda memleketle ilgisiz adam demektir" diye bağırıştır (ÇEKİÇ, 1994:17).

1930'da Atatürk'ün emri ile kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasının fikir önderiydi. Atatürk'e göre, Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Cumhuriyet

Halk Fırkası/ Partisi, birbirlerini kontrol edecek, birbirlerinin fikirleri, niyetleri ve hareketleri hakkında kamuoyunu aydınlatacaklardı. Bu sayede, devlet yetkisi kullananların hareketleri Millet'in gözü önünde olacak ve devlet yetkisinin kötüye kullanılması önlenecekti (SOYAK, 1972, C.2:408; İNAN, 1981:264; YETKİN, 1982: 67).

Serbest Cumhuriyet Fırkası/ SCF'i kurmak üzere, 7 Ağustos 1930'da Atatürk'ün en yakın arkadaşı Fethi Bey'den sonra Ağaoğlu Ahmet, Gazi tarafından görevlendirilmiştir.

Fırka'nın ikinci adamı ve idoloğu Ağaoğlu Ahmet'e göre, SCF'nin kurulmasının asıl sebebi, "Cumhuriyetin bir tek fırka ile idare edilmemesidir". 11.8.1930'da Cumhuriyet Gazetesi'ne verdiği demeçte, "Ben öteden beri söylüyorum ki, Hükümet uzun zamandan beri denetimsiz kalmıştır. Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir yönetim tarzı mevcut değildir. Partisiz denetim, denetimsiz cumhuriyet olmaz" demiştir (ÇEKİÇ: 21).

Gerçekten Ağaoğlu Ahmet, gerek ekonomik ve gerekse politik alanda liberalizme eskiden beri ve içtenlikle inanmış bir şahsiyettir. Ş. Süreyya Aydemir, "Batı anlamında bir demokrasinin o zaman tek savunucusu oydu" derken; Zekeriyya Sertel, "SCF'nin kurucularından yalnız Ağaoğlu Ahmet Bey içtenlikle liberaldi ve ne istediğini biliyordu" demektedir. Y. Kadri Karaosmanoğlu ise, "Ortodoks bir demokrasi taraftarı olduğunu" belirtmiştir (YETKİN: 54).

Serbest Fırka'nın kurulmasından sonra bir gün bir Fransız yazar, Ağaoğlu Ahmet Bey'e, "Bir ülkede çeşitli fikirlerin ve akımların yaşayabilmesi için o memlekette adalet duygusunun gelişmiş olması gerekir. Sizin ülkenizde ise böyle bir hissin varlığına inanmıyorum. Ben, sokakta vatandaşların seyirci ve tepkisiz kaldığını gördüm. Böyle bir memlekette iki parti yan yana yaşamaz" demiştir (AĞAOĞLU, 1969: 54).

Gerçekten 8 Ağustos 1930'da temeli atılan SCF'i, 17 Kasım 1930'da kapatılır. Daha doğrusu fırka dağılır. Bu dağılma üzerine Ağaoğlu Ahmet, "Ah! şarkın bu riyakarlığı! Kelime altına sığınarak vehmi mevcut, hayali gerçek gibi göstermekten çekinmemek! Bu zavallı ülkedeki tüm felaketlerin kaynağı bu korkunç ruh hastalığıdır. Bizde cumhuriyetten en ufak bir belirti bile yoktur. Buna rağmen herkes, hürriyetten, cumhuriyetten bahsediyor. Karşılıklı bir aldatmacadır ki, memle-

ketin bir ucundan diğer ucuna kadar devam edip gidiyor" demiştir (AĞAOĞLU: 92).

SCF'nin kendini feshetmesinden sonra, İstanbul'a dönen Ağaoğlu Ahmet, Darülfünunda hukuk tarihi hocalığına başladı. Kurduğu AKIN gazetesinde İnönü Hükümetini eleştiren yazılar yazdığı için Atatürk kendisine kızmıştır.

İstanbul'da bir yemeğe çağırıldığı Ahmet AĞAOĞLU'na Atatürk, "Hem Darülfünunda hocalık, hem muhaliflik olmaz" der. Ağaoğlu Ahmet, gazeteyi kapatmayacağını söyleyince, Atatürk, "demek kafa tutuyorsun? Hem sen unutuyorsun ki bir sığıntısın" diye bağırır. Bunun üzerine, "hayatımın enderin kederi içimi doldurdu" diyen Ağaoğlu Ahmet, Atatürk'e, "Paşam, 18 yaşından beri Türk Milletinin hizmetindeyim. Bana bu lafı birçok defa söylediler. Hepsine güldüm. Ama sizin ağzınızdan bunu işitmek, beni ruhumun en derin noktasından sarstı. Ötekiler küçük adamlardı. Siz, bu memleketi kurtardınız. Bir yandan tüm dünyanın Türk ırkından, Türk Milletinden geldiği tezini ortaya atıyorsunuz. Diğer yandan, hududumuzdan iki saat ötedeki halis Türk ve yazık ki esir bir yurttan Türkün özgürlüğünü korumayı başarmış bir kısmına gelen, yine halis bir Türk'e sığıntı diyebiliyorsunuz. Bu ne korkunç tezattır. Niçin Allah bana sizi böyle bir tezat uçurumu içinde göstermek felaketini nasip etti" diyerek, adeta isyan etmiştir (AĞAOĞLU, 1953:53; 1969: 211-212).

Bu sözler üzerine Atatürk ayağa kalkarak, Ağaoğlu Ahmet'i kucaklamış ve "sen beni yanlış anladın, öyle demek istemedim" demiştir. Sonuçta yapılan suçlamalar bitmez. Akın gazetesi kapatılır. 1933'te Üniversite reformu yapılırca Ağaoğlu Ahmet, kadro dışı bırakılır ve sonuçtan çok üzüntü duyar.

Üniversite kurulurken sadece iktidar taraftarı olmayan yazılar yazan Ağaoğlu Ahmet, kadro dışı bırakılmaz. Fuat Köprülü, Neşet Ömer ve Cevat Abbas da istifa etmek zorunda kalırlar. 1933'te üniversiteden emekli olan Ağaoğlu Ahmet, çeşitli yayın organlarında yazılar yazdı ve kitaplar yayımladı. Ağaoğlu Ahmet, tüm yazılarında Türk Milliyetçiliği fikrini işledi. Dünyada bağımsız kalan son İslam ülkesi Osmanlı İmparatorluğunun tutsak olmaması için, milliyetçiliği uyandırmanın gerekli olduğunu savundu.

Malta'da yazdığı, Üç Medeniyet (İstanbul 1972) adlı kitabında Avrupa Uygarlığının öteki uygarlıklar arasında üstün duruma yükseldiğini,

Türk ve İslam toplumlarının Avrupa uygarlığına ayak uydurdıkları ölçüde varolabileceklerini ileri sürmüştür.

Başlıca eserleri: Şii Mezhebi ve Membaları (1892), İslam ve Ahund (1900), İslam'a Göre ve İslam Aleminde Kadın (1901), Üç Medeniyet (1920), İngiltere ve Hindistan (1927), Serbest İnsanlar Ülkesinde (1931), Devlet ve Fert (1936), İhtilal mi, İnkılap mı (1942), Serbest Fırka Hatıraları (1950)dır.

II. "İngiltere ve Hindistan" İsimli Kitabın Uluslararası İlişkiler Işığında Tahlil ve Tenkidi

1. Kitap Hakkında Özet Bilgi

Adı geçen kitap, Cumhuriyet Matbaası tarafından 1927'de İstanbul'da basılmış ve toplam 44 sayfadan ibarettir.

Kitap, başlıca iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, İngiltere başlığını taşımakta olup, 14 sayfalık bölümünü kapsamaktadır. Hindistan başlığını taşıyan ikinci kısım ise, 30 sayfadan ibarettir. Kitabın dili 1920'lerdeki Türkçe ile yazılmıştır. Bugünün kuşaklarının kitabı anlaması zor olmamakla birlikte, bazı kelimelerin anlamını Osmanlıca sözlüğe bakmadan çıkarmak pek mümkün olmaz.

Milli şahsiyette değişmeyen tek unsurun dil olduğunu söyleyen Ağaoğlu Ahmet, sadece bir lisanı bilmenin öneminden çok, lisanla yani dille birlikte terbiye ve halk hissiyatının/duygusunun önemi üzerinde durur. Avrupalı alim ve yazarların en az üç dil bildiğini vurgulayan Ağaoğlu Ahmet, özellikle Alman, Fransız, İngiliz, İtalyan ve Rus alimlerinin yabancı dil bilmeleri sayesinde dünyayı ve dünyada olup bitenleri zamanında yani günü gününe yakaladıklarını belirtmeden de geçemiyor (AĞAOĞLU, 1972: 7). Böylece dünya medeniyetiyle kaynaşmak için evrensel nitelik kazanmış birkaç dili öğrenmenin gerekliliğini vurgulamaktan kendini alamamaktadır.

"Dilimizi yabancılara değil, köylülerimize bile okutturamadık" diyen Ağaoğlu Ahmet, bir milletin en sağlam olan değişmeden gelişen lisanın/dilin üzerinde önemle durur, şahsiyet ve benlik denen mefhumun dil sayesinde gelişerek o milletin maddi varlığını oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Bu nedenle, Türkçe'nin yegane dil olarak kullanılmasının maddi ve manevi faydalarının önemi üzerinde sürekli durur. Bir milletin manevi mevcudiyetinin en büyük delilinin lisan olduğunu özellikle belirtir. Her şeyinde kendi dilini hakim kılmayan bir milletin, egemenliğinin tam olarak sağlandığından şüphe edileceğini belirtir. Bu yolda manevi bir gevşeklik yüzünden Türkçe'nin yeterli düzeyde gelişmediğini de tespit etmektedir (AĞAOĞLU,1918, C.2: 231). Nitekim, bugün Türkiye'de bölücü örgüt PKK'nın kullandığı bölücülük silahlarının başında, Kürtçe diye bir lisanın olduğu ve bunun Türkçe'den ayrı bir dil olduğu ve bu dili konuşanların da Türklerden ayrı bir ırktan geldiği propagandası yapılmaktadır. Kısacası, dilde birliği sağlayamamanın ve dilimizi kendi Milletimize öğretememenin acısını çekiyoruz. Dilde birlik milletleşmenin en büyük harcıdır.

Sonuçta Ağaoğlu Ahmet'in dil konusundaki görüşlerine katılmamak mümkün değildir. O zaman başlatılmasını istediği dil birliği mücadelesine hiç olmazsa daha geç kalınmadan bir an önce başlamak zorunda olduğumuzu anlamalıyız.

Kitabın birinci bölümünde İngiltere'nin tarihi süreç içinde gelişimini ve demokrasi yolunda adım adım ilerlemesini ve oluşturduğu siyasal ve hukuksal yapıyı inceleyen Ağaoğlu Ahmet, İkinci bölümde Avrupalılar tarafından Hindistan'ın nasıl istila edildiğini, Hindistan'ı ve Hindistan'a giden yolları elinde tutmak isteyen İngiltere'nin çevirdiği dolapları, akıl almaz yöntem ve usulleri anlatıyor. Kendi ülkesinde yönetim biçimini gün geçtikçe insanileştiren İngiltere'nin Hindistan'da kapitalizmin katı ve vazgeçilmez sömürücü kurallarını nasıl uyguladığını gözler önüne sermektedir.

Böylece kitap, bugünkü uluslararası uygulamalara ışık tutmaktadır. Sonuçta uluslararası ilişkilerde devletlerin ve toplumların ne sürekli dostları, ne de sürekli düşmanları olmadığını, sadece korunacak çıkarları bulunduğunu, İngiltere'nin Hindistan politikasında uyguladığı yöntemlerle bunu net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Geçmişten ders almayan toplum ve milletler, geleceğe yön veremezler. Akıllı insanla akılsız insan, akıllı milletlerle akılsız milletler arasındaki temel fark hiç hata yapmamak değildir. Yapılan hatayı tekrarlamamak, akıllı ve basiretli yönetici olarak millete ızdırap çekirtmemektir. Bu nedenle, Türkiye üzerinde oynanan oyunlar ve geçmişteki Hindistan üzerinde oynandığı şekilde

Osmanlı'yı parçaladıkları yetmiyormuş gibi bugünde sürdürülmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle, tüm Türk gençliğinin ülke ve dünya sorunlarını yakından bilmesi, uluslararası ilişkilerin nasıl oluştuğunu anlaması, dünya ve ülke gerçeklerine uygun davranış göstermesi, kısacası, oyunun nasıl oynandığını ve kuralları bilmesi gerekir. Bu inceleme, geçmişle bugünü birleştirerek, geleceğe nasıl yaklaşmamız gerektiğini de vurgulanmaktadır.

3. Uluslararası İlişkilerin Temel Esasları

Uluslararası alanda akla gelebilen hemen her şey, menfaat/çıkarcı ilişkisine dayanmaktadır. Savaş ve barış dahil tüm açık gizli uluslararası mücadeleler, ulusal çıkarları korumak, doğal kaynaklara sahip olmak ve dünya nimetlerinin bölüşümünden en fazla payı alarak, uluslararası alanda üstün/dominant duruma gelmek için sürdürülmektedir (KOCAOĞLU, 1993:1,536).

Bu nedenle, uluslararası ilişkiler tarihi daha çok hammadde kaynaklarının bulunduğu bölgelerde oluşmuştur/oluşmaktadır. Bunun tipik örneği de Hindistan'dır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu ve bugün Ortadoğu'nun yanı başında Kafkasya ve Hazar çevresidir.

Amerikalı Senatör Albert J.BEVERIDGE, "Allah bizi hükmetmek için, ilkel ve geri ulusları da yönetilmek için yaratmıştır" diyerek, Batı toplumlarının Hıristiyan kültürü ile yoğrulmuş insanının kendini üstün görme tavrını ortaya koymuştur. Yanlış ve doğru hareketlerden ders alındığı taktirde, hataları sürdürmek ve Batılılar tarafından yönlendirilip yönetilmek ulusların kaderi olmaktan çıkar.

Bu nedenle, büyük milletler tarihi olayları u-nutmayanlardır. Sait Halim Paşanın dediği gibi, "Tarih boşuna yaşanmaz ve tarihten ders almayanlar gelecekte ders almak zorunda kalırlar".

Bilindiği gibi savaş, devletlerin ve toplumların kan pahasına hesaplaşmasıdır. 1990'larda Sovyetlerin dağılması dünya toplumlarını yeni dünya düzeni adıyla, bir düzensizliğe doğru yöneltmiştir. Ortadoğu, Kafkasya, Çeçenistan, Balkanlar sanki kan gölüne dönüşmüştür. Bunlar olurken, ABD Başkanı BUSH, Mart 1991'de Kongrede, "Kültürümüzle tüm dünyayı aydınlatacağız. 21.yüzyıl da bizim yüzyılımız olacaktır"

diyerek, geçmişte İngiltere'nin yaptığı gibi, ABD'nin gelecekte dünyayı tek başına yönetme arzusunu vurgulamıştır.

Şunu bilmekte yarar vardır. Batı toplumları, daha doğrusu Hıristiyan alemi, kendi aralarında bir "görünmez ulus" ve "sistem" meydana getirmişlerdir. Bu sistem, kendi kültürel, ekonomik, sosyal ve politik değerlerini sürekli heyecan ve kaynaşma içinde tutacak kadar sağlam bir sistem haline gelmiştir.

Bu sistemin dışında kalanları bölmek, parçalamak ve yönetmek temel amaçlarıdır. Nitekim, İngiltere, bu sistemi Hindistan'da, Pakistan'da, Ortadoğu'da, Osmanlı topraklarında çok kurnaz bir biçimde uygulamıştır. Ağaoğlu Ahmet de Hindistan'daki uygulamayı açık bir biçimde kitabında gözler önüne sermiştir.

Bölmek, parçalamak, pasta keser gibi küçük parçalara ayırmak, sonra bu küçük ve zayıf devletleri yönetmek ve onlarla oynamak, kazanç ve iktidarlarını sürdürmek için bunları birbirlerine karşı kıskırtmak, savaş çıkarmak/çıkartmak, silah yapımcılarını ve tekelci kazanç kuruluşlarını sevindirmek, yardım eder görünürken hırpalamak ve yıkmak, batılı büyük devletlerin, süper güçlerin, emperyalizmin ve sömürgeciliğin vazgeçilmez silahlarıdır. Bu silahın İngiltere tarafından soğukkanlı bir şekilde Hindistan'da kullanıldığı Ağaoğlu Ahmet'in kitabında anlatılmaktadır.

Uluslararası ilişkilerdeki "böl ve yönet/ (divide and rule)" ilkesi, karşı tarafı veya rakipleri bölerek yada sürekli bölünmüş vaziyette tutarak, onları zayıf durumda bırakmak isteyen ülkelerce kullanılan bir yöntemdir. İngiltere tarafından hiç bir zaman vazgeçilmeyen bu yöntem, sürekli olarak kullanılan klasik bir yöntemdir.

On dokuzuncu yüzyılda İngiltere'nin cihan hakimiyetini sağlamasında Hindistan gibi devasa tabii kaynaklara sahip bir müstemlekeye sahip olmasının önemi inkar edilemez. Ağaoğlu Ahmet'in de belirttiği gibi, "İngiltere'nin o muhteşem sanayiini yaşatan, İngiliz ekonomisini ve maliyesini takviye eden Hindistan'dı".

Bu nedenle, 19.yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk yarısında İngiliz dış politikasının temel taşı Hindistan olmuştur. Hindistan'ı muhafaza ve müdafaa endişesi ile koca Osmanlı İmparatorluğu parçalanmış Cebelitarık, Malta, Mısır, Süveyş Kanalı, Bahreyn, Irak, Basra, Benderbuşir, Sey-

lan, Hayber Geçidi, kısacası Hindistan'a giden tüm yollar, boğazlar, köşe başları, stratejik noktalar tutulmuş veya işgal edilmiştir.

Balkanlardan Afganistan'a, Rusya'dan Türkiye'ye, İran'dan Nepal'e kadar tüm çevre ülkeler gözetim altına alınmıştır. Zaman zaman İran'ı ve Türkiye'yi parçalayarak, Rusya ile Hindistan yolu üzerinde birçok tampon ülkeler oluşturmak, hep İngiltere'nin Hindistan ve Hindistan yolunu güvencede tutmak endişesinden kaynaklanmıştır. İngiltere niçin bunları yaptı? Bölgedeki güç dengesini kendi lehine dengelemek ve sürekli dengede tutmak için yaptı. (iv)

Türkiye'nin Ortadoğu'da bölgesel bir güç olması istenmediği için, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinin önü kesilmek istenmekte, bölücülük, islami köktencilik, ırkçılık ve mezhepçilik teşvik edilmekte, açık ve gizli desteklenmekte, Avrupa Birliği'ne girmememiz için önümüze engeller konmakta, Kıbrıs için baskı yapılmakta, zaman zaman Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti de karıştırılmakta Türkiye'deki yönetim zafiyetleri, partiler arası iktidar mücadelesi, ekonomik istikrarsızlık ve PKK gibi bölücü terör örgütünün istekleri doğrultusunda yanlış bir şekilde bazı vatandaşlarımızın ulusal kimlik sorunları tahrik edilerek, Türkiye bölünüp, parçalanmaya çalışılmaktadır. Niçin? Ortadoğu'da başat güç olması istenmediği ve kapitalizmin ezeli ve vazgeçilmez ilkesi olan sömürü düzeninin geçmişte Hindistan'da olduğu gibi Ortadoğu ve Kafkas bölgesinde sürdürmek için (KOCAOĞLU ,1995).

Uluslararası ilişkilerde güç, temel ve öz bir kavramdır. Güç, ister tek başına isterse diğer devletlere dayalı olarak düşünülün, bir devletin yeteneklerinin toplamıdır. Gücün dinamik tanımı ise, devletlerin uluslararası ilişkilerinde odaklanır. Bu nedenle, bir devletin gerektiği zaman yeteneklerini kullanma arzu ve iradesi ile mahareti, diğer devletler üzerindeki etkisi ve kontrolü oldukça önemlidir. Ağaoğlu Ahmet'in kitabında belirttiği gibi, İngiltere bu yeteneklerini tüm 19. yüzyıl boyunca, 20. yüzyılın birinci yarısında etkin bir şekilde kullanmıştır. Günümüzde de kâh ABD'nin politikalarını destekleyerek, kâh Onun arkasından giderek bu etkinliğini sürdürmeye çalışmaktadır.

Genel olarak güç, iktidar olmayı ve bir şeyi, kişiyi, grubu, toplumu ve milleti yönetmeyi de içerir. Kendi amaçlarına uygun olarak diğerlerinin

davranışlarını etkiler, düşünce ve hareketleri üzerinde kontrolü sağlar. Uyuşmazlıkları ve zorlukları yenme yeteneğidir güç.

Güçü olmayan devletler, uluslararası ilişkilere yada uluslararası politikaya aktif taraf olarak katılamaz (MORGENTHAU, 1968:31). UAİ'de silahlı kuvvetler ve silahlı güç, bir ulusun maddi gücünün en önemli unsurudur. Bu bakımdan 19. yüzyıldaki İngiliz donanmasının gücü ile bugün ABD'nin silahlı gücünün üstünlüğün bu devletlere sağladığı prestij tartışılmayacak kadar açıktır. Çünkü, UAİ'de savaşa başvurma zorunluluğu başladığı andan itibaren, siyasal güç yerine askeri güç geçmiş yada ikame edilmiş olur.

Savaşa karar verenler, silahlı mücadeleye başlamadan önce, rakibinin güç ve yeteneklerini iyi hesaplamak zorundadırlar. Başarı şansı ve ihtimali, kendi milli ve rakibin yeteneklerini iyi değerlendirmiş olmasına bağlıdır. Tüm askeri hazırlıkların siyasal hedefi hemen yada gelecekte rakip tarafı güç kullanmaktan caydırmaaktır.

Nitekim, her savaşın tek amacı, mutlaka toprak ele geçirmek veya düşman ordularını imha etmek değildir. Düşmana boyun eğdirerek siyasal yoldan kabul ettiremediği isteklerini, silah eğdirerek, silah yolu ile benimsetmektedir.

Gücün değişik parçaları arasındaki ilişkiler gözden kaçırılmamalıdır. Gücün ekonomik, askeri, sosyal, siyasal ve diğer yetenekleri birbirlerinden bağımsız faktörler olarak algılanamaz. Ekonomik gücün üstün olması, askeri gücü ve yeteneği otomatik olarak destekler sosyal çatının ve yapının güçlü olması her ikisini birden destekler. Kültürel yapının sağlam olması sosyal yapıyı, birlik ve beraberliği sağlar. Ülkedeki adalet düzeninin iyi işlenmesi, vatandaşların devlete olan sadakatini artırır. Bu nedenle, Ağaoğlu Ahmet'in kitabın birinci bölümünde belirttiği gibi, İngiltere tarihsel gelişim içinde sürekli olarak adaletli bir devlet düzeni kurma yolunda çaba harcamıştır.

20. yüzyıl biterken, ülkemizde ekonominin genel gidişinin pek iç açıcı olmadığı, Devlet bütçesinin sürekli açık verdiği, vergi gelirlerinin adil bir şekilde artırılmadığı, iç ve dış borçların giderek arttığı, vergi gelirlerinin büyük bir kısmının borç faiz ödemelerine gittiği, enflasyonun düşürülemediği, toplum kesimlerinin milli bir heyecanla tasarrufa yönleneemediği, tüketim ekonomisinin sürekli körüklendiği, ülkeyi yönetenlerin ve siyasal partilerin şahsi ve politik çıkarlarını bir

yana bırakmadığı, vatandaşlarımızdan bir çoğunun geleceğe güvenini yitirmeye başladığı günümüz Türkiye'sinin küreselleşen dünyada itibar ve güç sahibi olması hayalden öteye geçemez.

Bununla Türkiye, çok kötü durumda "eyvah! bitiyoruz, gidiyoruz" demek istemiyorum. Elbette Türkiye bölgesinde ve Ortadoğu'da yine en güçlü devlet ve millettir. Dünyada demokrasi ile idare edilen 20 ülkeden Ortadoğu'da üç devletten biridir. 65 milyona varan genç ve dinamik nüfusu Ortadoğu'daki Jeo stratejik ve Jeopolitik konumu, 600 yüzyıllık bir İmparatorluğun mirasçısı olmak nedeniyle Avrupa'dan Asya'ya, Asya'dan Afrika kadar birçok devlet ve insanlar ile olan kültürel bağları nedeniyle, elbette Türkiye güçlü bir devlettir. Bundan hiç kimsenin şüphesi olmasın.

Ancak, bir devletin güçlü olması önemli ise de, esas olan güçlü olmak değildir. Gerektiği zaman, gerektiği yerde ve yeterli derecede bu gücü kullanma azim ve iradesini ortaya koymaktır. Maalesef, Türkiye, pasif dış politikası yüzünden özellikle ülkemize karşı düşmanca davranışlar içinde bulunan ve bölücü terör örgütü PKK'yı açık ve gizli bir şekilde destekleyen komşularımızdan bazılarına karşı bu gücü kullanamamıştır/ kullanamamaktadır (KOC AOĞLU, 1995, S.2, C.2: 191-208; 1992, S.1, C.2 :86-110; 1996, S.1,C.3:45-54; 1995, S.3, C.2:224-409).

Halbuki İngiltere, tüm 19. yüzyıl boyunca UAI'de ve dünya politikasında en önde yer işgal etmiştir. Bunun başlıca sebebi, hem İngiltere'nin kendisine saldırmayacak kadar güçlü göstermesi ve hem de İngiltere'nin gücünü kullanırken bu güce karşı konamayacak kadar akıllı ve hesaplı kullanmasından ve bu yönde uluslararası politika izlemesinden kaynaklanmıştır.

Bu nedenle, "ne yani tüm komşularımızla savaş mı edelim?" diyenler vardır. Öncelikle şunu belirtelim ki, bir ülke yönetiminin ve yöneticilerinin birinci dereceden görevi, ülkeyi kalkındırmak ve ülke insanlarını hakkı olan refah ve mutluluğa ulaştırmaktır.

Uluslararası ilişkilerde savaş, uyuşmazlıkların çözümünde en son kullanılacak bir vasıtaadır. Ancak, gerektiği zamanda da kaçınılmazdır. Fakat, komşularımıza savaş açmadan önce onlara karşı kullanacağımız o kadar çok imkanımız var ki, bunlar onların bize karşı kullanmış olduklarından çok daha fazladır. Bu yüzden kullanılacak vasıtalarla, onların iç dinamikleri ve iç dengeleri çok

daha çabuk altüst olabilir (v) (KOC AOĞLU, 1995:250-400; 520-537).

Uluslararası ilişkilerde "güç dengesi/ (Blance of Power)" oldukça önemlidir. Baskın ve üstün gücün başarısını önlemek için bir güç dengesi kurmak önemlidir. Çünkü, güçlenen ülke ve devletlerden rakipleri ve komşuları hep korkmuşlardır. Korku ise, savaşı beraberinde getirmiştir.

Rakibin gücüne karşı koymak için tarihsel süreç içinde çok kutuplu güç dengeleri oluştuğu gibi, 1945-1990 döneminde de iki kutuplu güç dengesi oluşmuştur. 1990'lardan sonra bu güç dengesi tamamen ortadan kalktı. ABD tek süper güç olarak tüm dünyayı birinci derecede etkilemeye çalışırken, Avrupa Birliği, Japonya, Rusya Federasyonu ve Çin gibi güçlü ülkeler ABD'nin arkasından kendi dengelerini yaratmaya çalışmaktadırlar (vi) (ELEKDAĞ,1996; TOKER, 1996).

Güç dengesi yöntemi ve dengeleme politikaları olarak, "Böl ve yönet", "silahlanma", "ittifaklar kurmak", "karşılıklı bağımlılık yaratmak ve iç işlerine karışmak" şeklinde usuller uygulanmaktadır (KOC AOĞLU, 1993:34-63; VIOTTIM, 1967:59). İngiltere, tarihsel süreç içinde bu yöntemlerin birini veya hepsini, yerine göre en iyi kullanan ülkelerden biri olarak kendini göstermiştir/ göstermektedir. İngiltere ve Hindistan isimli kitapta da bunu net bir biçimde görmekteyiz.

3. Kitabın İngiltere Bölümü ve Ağaoğlu Ahmet'in İngiltere'ye Bakışı ve Değerlendirilmesi

İngiltere'nin tarihine ve gelişmesine panoramik bir biçimde bakan Ağaoğlu Ahmet, "Tarihte bazen dostumuz bazen hasmımız olan İngiltere, dünyanın beşte birine malik bir devlettir" diyerek, İngiltere'nin 1920'lerde dünyanın en güçlü devletlerinden biri olduğunu vurgulamıştır.

İki yüzyıldan beri mukadderat Türkleri İngiltere ile karşı karşıya getirmiştir. Bazen dostumuz, bazen düşmanımız olmuştur. "Türkler cihanın en asil centilmenleri" diyen İngilizler olduğu gibi, "Ben beşer olduğuma utanıyorm. Çünkü, Türk de beşerdir." diyenler de çıkmıştır. 1853'lerde Türklerle yan yana Ruslara karşı muharebe eden Palmerston'un İngiltere'si, Loyd George'nun elinde Ruslarla birlikte Osmanlı İmparatorluğunun mezarını Sev'r'de kazmaya başlamıştır. 1920'lerde İngiliz destekli Yunan Ordusu

Anadolu'yu adım adım işgale çalışırken, Musul'u Türkiye'den koparmak uğruna 1925'te şeyh Said isyanının arkasında yine İngiltere vardır.

Kıbrıs davamızda sürekli İngiltere'yi karşımızda bulmaktayız. İngiltere'nin cihan şumul siyaseti, Ortadoğu'nun kilit noktasındaki Türkiye ile devamlı karşı karşıya kalmasını sağlamıştır. Bu karşı karşıya kalış 1950'lerden sonra ortaya çıkan Kıbrıs sorunu nedeniyle güncelliğini korumuştur. Aslında Kıbrıs'ta bir sorun olması İngilizlerin 1878'de Osmanlı'yı Ruslara karşı korumak ve sonra iade etmek üzere almaları ve sonra da "ahde vefa" prensibine uyarak Ada'yı Türkiye'ye iade etmemesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin ve Kıbrıs'ın İngiltere'nin can noktası olan Hindistan üzerinde bulunması, İngilizlerin iki yüzlü siyasetinin temelini oluşturmuştur.

Ağaoğlu Ahmet'in de belirtmiş olduğu gibi, İngiltere'de ve İngilizlerde adeta iki şahsiyet mevcuttur. Biri diğerini sürekli inkar eder. Bunlardan biri kendi vatani için düşünen İngiltere ve İngiliz diğeri başkaları için, yabancı için düşünen İngiltere ve İngiliz. Birincisi, alicenap, insancıl, özgürlükçü, kibar, adil ve centilmen iken; ötekisi, zalim gaddar, vahşi, kırıcı, sömürücü ve istilacıdır. İngiltere'nin bu ikinci yüzü, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısına kadar dünyanın en güçlü devleti yapmıştır.

Ahmet Ağaoğlu, bu kadar muazzam bir güce sahip olabilmek için "pek esaslı ve pek kuvvetli faziletlere sahip olmak gerekir" diyerek İngilizlere karşı hayranlığını belirtmiştir. Tarihte büyük devletler kurmuş olan Latinlerin, Cermenlerin, Anglosaksonların, Slavların ve Türklerin en mümtaz milletler olduğunu vurgulamıştır.

Ancak, UAİ uzmanların bakış açısından incelersek, İngilizlerin devasa bir imparatorluk kurmuş olmaları, "onların özgürlükçü, kanunlara bağlı, geleneklerine saygılı, azimli ve faziletli" olmalarından kaynaklanmamıştır. Sanayileşmenin yoğunlaştırdığı İngiliz kapitalizmin ortaya çıkardığı emperyalizm sonucu oluşmuştur.

Bilindiği gibi, emperyalizm, kuvvete dayanarak devletin egemenlik ve kontrol alanını ulusal sınırların ötesine yayma politikasıdır. Emperyalizm, dünyanın zengin ülkelerinin fakirleri sömürme aracıdır. Sanayileşmiş ülkelerin hammaddeye ihtiyacı vardır. İngiltere bu maddelerin bulunduğu yerleri askeri, gücü ile işgal etmiş veya nüfuzu altına almıştır. Yoksa İngilizlerin çok

fazla adil ve alicenap olmasından dolayı toplumlar kendi ülkelerinin yönetimi İngilizlere teslim etmemişlerdir. Devletlerin iç yapısını bilmeden, dış politikasını belirlemek güçtür. Çünkü, her ülkenin dış politikasının belirlenmesinde o ülkenin iç yapı ve dinamiklerinin çok büyük önemi vardır. İşte bu kuralı iyi anlamış olan İngilizler, özellikle 1215'ten itibaren krallarının yetkilerini kısırkken, halkın özgürlüklerini genişleten tutumlarını sürdürmektedirler. Zaman içinde de hukuk devletin temel ilkelerini geliştirerek, liberal ekonomik ve siyasal sistemin gelişmesine öncülük etmişlerdir. Bu öncülük kanunlar ve yazılı hukuk kurallarının oluşturulmasından ziyade, uygulama ve tatbikatın gelenekleşmesi sayesinde olmuştur.

İngiliz ilim yuvaları olan üniversitelerin sürekli gelişmeleri sonucunda İngiltere, kalkınmakla kalmamış, asırlar boyunca oluşan İngiliz karakter ve gelenekleri oluşmuştur. İngilizce, bütün dünyada en çok konuşulan dil haline gelmiştir.

Lordlar ve Avam Kamarası daha doğrusu buradaki şahsiyetli temsilciler sayesinde, İngiliz demokrasisi gelişmiş ve İngiltere dünya demokrasisinin beşiği haline gelmiştir. İngiltere'de din istismar veya horlarına konusu yapılmamıştır. Ağaoğlu Ahmet'in belirttiği gibi, "şimdiye kadar bir rahibin hayalinden bile mebus olmak fikri geçmemiştir". Bu da İngilizlerin geleneklerine ne kadar bağımlı olduklarının işaretidir. Gelenek neyi gerektiriyorsa, İngiliz onun dışına çıkmamayı fazilet saymaktadır.

Milletvekilleri görevlerinin kutsallığı içinde hareket ederken, İngiliz halkı egemenliğinden hiç taviz vermeyerek ona sürekli sahip çıkmıştır, kralın yaptığı haksızlıklara sürekli tepki göstermiştir.

1215'te başlayan 1701'de tekemmül etmiş olan İngiliz devlet teşkilatı, yavaş yavaş ve hayatın gerçeklerine uydurularak gelişmiştir. Diğer bir çok ülkede görüldüğü gibi, yapılan inkılaplar, bir çok kan dökülmesine ve mazinin/geçmişin yıkılmasına sebep olmamıştır.

1701'deki misakın birinci maddesi İngiliz Kralı'nın İngiliz Kilisesine mensup olmasını şart koşarken, 4. maddesi Kralın yabancı danışman/müşavir çalıştırmasını yasaklamıştır (vii) (ÜNAL, 1958: 13).

İngiliz Kralı, İngiliz milletinin birliğini temsil eder, tüm İngiliz topraklarının yegane sahibidir. Ancak, sorumsuzdur, çünkü, "The King can

do no wrong" yani Kral yanlış/ hata yapmaz. Bu nedenle de sorumsuzdur.

İngiliz girişimciliği, İngiliz azim, irade ve sebatının sonucudur. İngiliz ilim ve edebiyatı harikalar yaratmıştır. İngilizlerin bir çok müstemlekesi, başta Amerika ve Avusturalyadakiler, oralara göçmüş olan İngilizler tarafından kurulmuştur. Bunun tipik örneği Hindistan'dır.

4. Kitabın "Hindistan" Bölümü ve İngilizlerin Öteki Yüzü

Kitabın birinci bölümünde İngilizlerin üstün meziyetlerinden bahseden yazar Ağaoğlu Ahmet, "Hindistan" isimli ikinci bölümünde İngilizlerin UAİ'de oynadıkları inanılmaz rolün, kapitalizmin ve İngiliz emperyalizminin gerçek yüzünü ortaya koymaktadır.

Kendi vatanına ve insanlarına karşı çok hürmetkar olan mağrur ve soğukkanlı İngilizlerin, diğer insan ve ülkelere karşı ne kadar saygısız ve hakaretâmiz olduğunu vurgulamaktadır.

İngilizler, insanları üç kısma ayırırlar. Birincisi, kendileri olup, "Allah onları insanlar arasında en güzide varlık" olarak yaratmıştır. İngilizlerden sonra beyaz renkli Avrupalılar ve Amerikalılar gelir. İngiliz bunları da insan sayarak, kendileri kadar olmasa bile yine de hürmete layık insanlar olduklarını düşünmektedirler.

Beşeriyetin bu iki grubun dışında kalan kısmı ise, İngilizlerin nazarında insanla hayvanlar arasında bir nevi mutavassıt/geçiş dönemi mahluklardır. Asya ve Afrika'daki tüm insanlar ile özellikle renkli/siyahi insanlar bu gruba sokulmaktadır.

Bu gibiler, ne hürmete, ne de itinaya layıktırlar. Hürriyet, adalet, bağımsızlık gibi nimetler bunlar için değildir. Bunlar, idare edilmek için ve bilhassa İngilizler tarafından idare edilmek için yaratılmışlardır (viii).

Nitekim Ağaoğlu Ahmet'in kitabında belirttiği örnek, İngilizlerin düşüncelerininin uygulamaya nasıl geçirildiğinin açık delilidir. Bir gün gezinti yapan İngiliz kadına istihza ile bakan halkın üzerine ateş açtıran İngiliz generalinin emri üzerine 10 dakika içinde 700 ölü, 1500 yaralanma meydana gelmiştir. Bununla da yetinmeyen general, halkı üç gün elleri ve dizleri üzerinde süründürmüştür.

General, açılan soruşturmada şunu söylemiştir. "Hindular, mabutları karşısında yüzüstü

sürünürler. Hindulara anlatmak istedim ki, bir İngiliz kadını, bir Hindu mabudu kadar mukaddestir, azizdir. Onun karşısında da sürünmelidirler". Ayrıca, general, "Bu emri verirken insan olan bir kimsenin böyle bir emre itaat edeceğini hatır ve hayalime bile getirmemişim. Ama itaat ettiler" diyerek, bu insanlara istihza ile bakmakla kalmamış ve hakaret etmiştir.

Generale herhangi bir ceza verilmediği gibi, General İngiltere'de kahraman oldu. İngilizler, bu zihniyet sonucu, müstemlekelerinde yerli ahali ile kesinlikle karışmazlar. Onlardan daima uzak dururlardı. Müstemlekelerinin yerli halkı İngilizlere mahsus yerlere giremez. Maalesef bugün aynı durum ABD tarafından aynı biçimde sürdürülmektedir.

Bu zihniyetin sonucu olarak İngilizler, çeşitli müstemlekelerinde farklı yönetim biçimleri oluşturmuşlardır. Beyaz renkli ve aslen Avrupalı olan nüfuslu meskun olan müstemlekelerin yönetimi usulü, beyaz renkli olmayan yerli halkın meskun olduğu yerlerin yönetiminden tamamen farklıdır. Birinciler, bir çok imtiyazlara hatta muhtariyete/özerkliğe sahip oldukları halde; ikinciler çok sıkı ve şedit/despotik yönetim biçimi ile idare edilmişlerdir.

Dominyon namını taşıyan Avustralya, Kanada, Güney Afrika gibi ülkeler, halk tarafından seçilmiş ve yasama yetkisi olan yönetimlerce idare edilmişlerdir. İçişlerinde bunlar tamamen müstakildirler. Dışişleri ve savunma sadece Londra tarafından idare edilir. Kralı temsilen bir temsilci bulunur. Temsilci, kanunları Kral adına tasdik veya reddeder. Tüm bu dominyonların bağlı olduğu Londra'da bir Bakanlık vardır (ix).

İngiliz müstemlekeleri içinde tam muhtariyetle idare edildiği iddia edilen Hindistan'ın İngiliz müstemlekeçiliğinde özel yeri ve önemi vardır. Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi, Hindistan, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yansında İngiliz dış siyasetinin ve uluslararası ilişkilerinin mihenk taşım teşkil etmiştir. Çünkü, muhteşem İngiliz sanayiinin yaşamasına, İngiliz ekonomisi ile maliyesinin gelişmesine en büyük destek Hindistan'dan gelmiştir. Kısacası, İngiltere Hindistan'ı sömürmüştür.

Hindistan tarihi süreç içinde bir çok ulusun istilasına manız kalmıştır. İlk önce ırkı esvede mensup Reqroit cinsinden bir kavim buraya yerleşmiştir. Aryaniler yani Hintliler buraya sonra-

dan gelmişlerdir. Burada önce "Brahma" dini teşekkül etmiştir. M.S. 500'den sonra Aryaniler Hindistan'ın her tarafını işgal ederek, devletler ve saltanatlar kurmuşlardır. Bu arada "Buda" dini teşekkül ederek, tüm Hindistan'a yayılmıştır. Bu dine göre insanlar dört sınıfa ayrılmıştır (x).

M.Ö. 327'de Büyük İskender, Milattan takriben 100 sene sonra İskitler, Miladin üçüncü asrında aslen Türk olan Koşane kavmi Hindistan'ı istila etmişlerdir. 711'de İslam komutanı Kasım, önce Gazneli Mahmut, 1186'da Gorlar Hindistan'ın tamamını istila ederek Türk hakimiyeti altına almıştır. 1211-1236'da Cengiz Han, 1414'te Timurlenk, 1526-1761 arasında Babüroğulları Hindistan'ı idare etmişlerdir.

Avrupa'dan önce Hindistan'a Portekizler, arkasında Hollandalılar daha sonra Fransızlar ve İngilizler Hindistan'a geldiler. 1600'de Kraliçe Elizabeth, Ost İndia kumpanyasının/ şirketinin nizamnamesini tasdik ederek, bu şirkete kendi adına asker toplayarak ve donanma kurarak, Hindistan'a askeri ve ticari seferler yapma imtiyazı vermiştir.

İngiltere, 200 yıllık süre içinde hile, ihanet ve gaddarlıkla Hindistan'ı işgal etti. Sürekli zulüm ve baskıya maruz bırakılan halk, ya göç etmek zorunda kalmış ya da mahvolmuştur.

Kapitalizmin ve emperyalizmin en önemli özelliklerinden bir de, sömürmek istedikleri ülkelerde kendilerine yardımcı olacak belli çıkar grupları yaratmak ve bu çıkar gruplarını kullanmaktır (KOCAOĞLU, 1993:72-86).

Bu işi en iyi yapan emperyalist ülkelerin başında İngiltere gelmektedir. Bu cümleden alarak, İngilizler Hindistan mücadelesinde yerli halkı prenslere, prensleri birbirlerine karşı kışkırtmışlar. Dini uyumsuzlukları körükleyerek Müslümanları Mecusiye, Mecusiye Müslümana karşı kullanmışlardır. Para ile adam satın alarak, ihanet ve hıyanet ettirmişlerdir. Bu hususta en ilere gidenler İngiliz şirketlerinin yöneticileri olmuştur.

İngiliz kumpanyaları ve yöneticileri korsanlık yapmak ve yapturmak, hacı kabilelerini soydurmak, halka azami vergi koymak, ticaretten elde etmeyi umduğu kârdan açık çıkarsa bunu vergiler yolu ile kapatmak, İngiltere'nin Hindistan'da uyguladığı sömürü biçimlerinden bazılarıydı. İngilizlerin Hindistan'da uyguladığı sömürü biçimlerinden bazılarıydı. İngilizlerin tayin ettiği genel

vali, İngiliz Kumpanyası adına Hindistanlıya vergi koymuştur.

Vergi ile beraber ticaret, Hindistan'ı soymak için kullanılan önemli bir vasıta idi. Kumpanya, ticarete de zor/cebiri yöntemini kullanmıştır. Kumpanyanın malları zorla yerli halka satılmıştır. Böylelikle tüm Şark ve Garp'ta meşhur Hint kumaşları, şalları, ve dayanıklı olmasına rağmen piyasadan çekilmiş, Hint mal ve mahsullerinin dışarı çıkarılmasına mani olunarak Hindistan sanayi ve ekonomisi felç edilmiştir.

İngiltere ve İngiliz kumpanyasının gerçek hedefi, Hindistan'ı idare ve imar etmek değil, azami kazanç temin ederek sömürmektir. İşin acı ve garip tarafı yapılan cebir ve zulüm, sipahi adını taşıyan yerli ahaliden para karşılığı tutulan yerli askerler vasıtasıyla yapıyordu. Kısacası yerli askerlerle ecnebi yani İngiliz hakimiyeti sağlanıyordu. 1857'de ortaya çıkan bir isyanı bastırmak için kullanılan zulüm ve şiddetin emsaline tarihte rastlanmamıştır. İki yıl içinde isyan bastırıldı. Sulh ve sükun sağlandı. Fakat, bu olay kumpanyasının dağılmasına ve Hindistan idaresinin de doğrudan doğruya İngiliz devletinin eline geçmesine sebep olmuştur.

İngiltere, Hindistan'ı özel bir yönetim biçimi ile idare etmiştir. Hindistan idare ve siyasal bakımdan iki kısma ayrılmıştı. Bir kısmı doğrudan doğruya İngiltere'nin İdaresinde ve kontrolündedir. Öteki kısmı yerli prenslerce yönetilmektedir. Ancak, prenslerin yönetim ve icraatını, askeri ve diğer işlerini düzenleyip yönlendiren bir İngiliz temsilci vardır. Hindistan yönetiminin tamamı sonuçta Londra'daki Hindistan Bakanlığına/ The Secretary For Indian Affair bağlıdır.

Hindistan'ın kendine mahsus bütçesi vardır. Nazır başta olmak üzere Hindistan'la ilgili bütün görevlilerin maaşları ile Hindistan'a yapılan tüm masraflar, bu bütçeden karşılanır. Sözde, bütçe İngiliz parlamentosunun denetimine tabii ise de, Hindistan Genel Valisi bağımsız hareket eden bir özgürlüğe sahipti. Sonuçta İngilizler, Hindistan'ı ülkelerinin bir parçası gibi değil ondan azami istifade edecek biçimde yönetmişlerdir. Hindistan İngiliz halkının ve sanayiinin hayat membaı idi. Bu membandan istifade edebilmek için ne gerekiyorsa onu yapmaktan çekinmemişlerdir.

Bu nedenle, iki hedef İngilizler için vazgeçilmez bir tutku halini almıştır. Birincisi, bu zengin, servetçe tükenmez membaı kaybetmemek;

ikincisi, menbadan azami istifade etmektir. Bu durumda Hindistan'ın güvenliğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle de, İngilizler Hindistan'a varacak tüm yollar, stratejik noktaları, kanalları, delikleri tıkamışlardır. Ayrıca, İngilizler Hindistan'dan azami istifade etmek için her şeyi ve herkesi kendi kontrolleri altına almışlardır.

İşçilere verilen ücret, sadece sefalet ücreti idi. İnsani endişeler, beşeri düşünceler, tüm İngiliz teşebbüslerine yabancıydı. Tek endişe, azami kazanç teinin etmektir. Düşük ücret, Hindistan'da eksik olmayan salgın hastalıkları artırmış, aç ve sefil insanlar telef olmaktan kurtulamamıştır.

19. asrın sonuna kadar Hindistan'da başlıca mahsul pirinç ve buğdaydı. İngiliz sanayiine gerekli olan hammaddeyi sağlamak için, pirinç ve buğday yerine zorla pamuk kaim kılındı. Yok pahasına aldıkları ham maddeleri, işleyerek en az üç katına Hindistan'a sattılar. Hindistan'da faaliyet gösteren yabancı, ancak İngilizlerle ortak olmak, daha doğrusu onların hesabına çalışmaktan başka çaresi yoktu.

İngiliz ve Avrupa medeniyeti, Hindistan'da husumet saçmıştır. Hintlilere bir taraftan Avrupa ilim ve fennini öğretirken, öte yandan kendi medeniyetlerinin, kendi lisanlarının ve tarihlerinin inkarı ve kötülenmesi yönünde telkinlerde bulunmuştur. Bu bir kültür emperyalizmidir (xi) (KOCALOĞLU, 1993:134).

1900'lerden itibaren zenginleşmeye başlayan Hindistan'daki yerli burjuvazide, benlik duygusu uyanmaya başladı. Bunun sonucunda Hindistan'ın yönetiminde söz sahibi olma arzuları depreşti. Bu arzular burjuvaziye Hintli münevverlere yaklaştırdı. Böylece İngilizlerin istismarına karşı bir ayaklanma ve başkaldırı başladı.

Fazla çalışma, düşük ücret, çocuk işçilerin istismarı önce işçilerin ayaklanmasına; toprak ağaları tarafından istismar köylü ve çiftçilerin başkaldırmasına sebep oldu. Ancak, harekete geçen İngilizler, Müslümanlarla Mecusilerin birlikte hareket etmelerini önlemek için hemen nifak tohumlarını ekmeye başladılar ve bu iki grubu birbirlerine karşı kışkırttılar.

Mücadelenin başı ve simgesi Gandhi, bir Mecusinin oğlu idi. Gandhi, şiddete başvurmadan, pasif direnişle/Resistance Passive mücadelenin yürütülmesine taraftardı. Gandhi ile Müslümanların lideri Mehmet Ali ve Şevket kardeşler, Hindistan'ı baştan başa dolaşarak önce ıslahat sonra

bağımsızlık uğrunda halkı mücadeleye çağırmışlardır. Böylece, Hindular, Müslümanlarla müşterek hareket etmişlerdir.

Bilindiği gibi İngilizler, kolay kolay pes etmezler ve verecekleri bir şeyi, hakkınız olsa dahi toptan vermezler ve parça parça vererek zaman içinde sorunları kendi lehlerine çözmeye çalışırlar. Ancak, 1789 Fransız ihtilalinin getirdiği fikirler nasıl Avrupa'yı ayaklandırdıysa, Türk, Japon, Çin inkılapları nasıl şark milletlerini uyandırmışsa, sonuçta Hindistan da uyanarak bağımsızlığını kazanmıştır.

1947'de Hindistan Yarımadası dini temellere dayanan bir bölünmeyle ikiye ayrıldı ve çoğunluğu Hindu olan bir Hindistan ve çoğunluğu Müslüman olan bir Pakistan kuruldu. 1971'de Bengaldeşlilerin çoğunluğu oluşturduğu doğu bölgesi Pakistan'dan ayrılarak Bangladeş adını aldı. Böylece, 1600'lerde İngiliz **Ost İndia** kumpanyası ile başlayan İngiliz emperyalizmi ve sömürü düzeni, 350 yıllık bir süreç ve mücadeleden sonra sona erdi. Ancak, 350 yıllık geçmişin izlerini silmek kolay olmamıştır.

Demokrasi, laiklik ve sosyalizm üzerine kurulmuş bir Hindistan ile dini devlet modelini benimsemiş olan Pakistan ve Bangladeş dünyanın dizginlenememiş bir nüfus artış hızı ile varlıklarını sürdürmektedirler. Kendine özgü özellikleri, 850 milyonu geçen nüfusu ve hatta ekonomik ağırlığı ile "Üçüncü Dünya Ülkelerinin" liderlerinden biri olan Hindistan, ağır borç yükü altındaki Pakistan ve Bangladeş'le çeşitli sorunlar nedeniyle, geçmişte ekilen tohumların ve dini farklılıkların da etkisiyle zaman zaman sürtüşmektedir (ThemaLarousse, C.2:120-128; C.1:302-303).

III. Sonuç

18.yüzyılda ortaya çıkan buluşlar, İngiltere'yi sanayii devrimin öncüsü yaptı. Bu öncülük İngiltere'nin ekonomik üstünlüğünü 19. yüzyılda iyice belirginleştirdi. Bu yüzyıl boyunca İngiltere, top rakları içinde Hindistan'ın ayrı bir önem taşıdığı büyük bir imparatorluk haline geldi. Böylece, İngiliz emperyalist programı, yayılma siyasetinden koruma siyasetine dönüştü. Bundan sonraki Amaç, İngiliz İmparatorluğunu oluşturan unsurları elde tutmaktır.

Ahmet Ağaoğlu'nun kitabında gayet güzel anlatmış olduğu gibi, İngiltere hayat membaı olan Hindistan'a giden yollar tutabilmek için Osmanlı

İmparatorluğu'nu parçalamıştır. Türk Milletinin hayat hakkını elinden almak için Yunanlıları Anadolu'ya saldırtmıştır (KOCADOĞLU, 1995:41-167; HOWARD, 1966).

Emperyalizmin sömürü düzeninin fiilen Hindistan'da nasıl işletildiği Ağaoğlu Ahmet tarafından gözler önüne serilmiştir. Kendisi de Rus işgalindeki Azerbaycan'dan Türkiye'ye geldiği için Hindistan'ı içinde duyarak yazmıştır. Fransa'da okuduğu yılların etkisiyle liberalizmi benimsemiştir. Bu nedenle İngiliz liberalizmine yakınlık duymuş ve İngiliz devlet sistemine ve bu sistemin zaman içinde oluşan özgürlükçü yapısına zaman zaman hayranlığım belirtmekten kaçınmamıştır.

Sadece kaçınmamakla kalmamış, Atatürk zamanında CHP'yi ve uygulamalarını tenkit ederek, Serbest Cumhuriyet Fırkası vasıtası ile liberal ve özgürlükçü sistemin Türkiye'de uygulanması için çaba harcamış ve yazılar yazmıştır. Liberal ve özgürlükçü olmayan sistemin, UAI'de fazla et-

kin olamayacağını vurgulamaya çalışmıştır.

Her şeye rağmen milliyetçi fikirlerden ve Türkçülükten vazgeçmemiştir. Gerçi Birinci Dünya Savaşından Osmanlı'nın yenik çıkmasıyla, "Azerbaycan'ın artık Rusya ile anlaşmaktan başka çaresi olmadığı şeklinde bir Rus gazetesine beyanat verdiği ve "Rus gizli servisinde ajan provokatör" olarak çalıştığı iddiaları varsa da bunların doğruluğu kanıtlanmamıştır ve ihtiyatla karşılamak gerekir (MEHMETZADE, 1991:100; ÇEKİÇ:67). Çünkü, O, bir Türk Milliyetçisidir ve Türk Milliyetçiliğinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

Ağaoğlu Ahmet'in "İngiltere ve Hindistan" kitabının yazılmış olması, Türk gençliğine uluslararası ilişkilerin Hindistan'daki tatbikatının ve çıkar ilişkisine dayanan uygulamaların ibret olması nedeniyle çok ilginç ve yerinde tespitlerdir. Herkesin, özellikle Devleti yönetmeye talip olanların okuyarak, ders almasında fayda görmekteyiz.

AÇIKLAMALAR

(i) İslami değerlere bağlı bir ailenin çocuğu olan Ağaoğlu Ahmet, babası Mirza Hasan'dan bahsederken, "Karabağ'ın Kurtlarelî'ndendir. Mümindir. Kendisine sen kimsin? diye sorulduğunda, Elhamdülillah Muhammed ümmetindenim derdi. Aklına Türk olduğu gelmezdi. Rusların gelip Kurtlarelî'nin yerinde yeller estiğini hiç düşünmezdi" diyerek, babasının Türklüğünü hatırlamamasından rahatsızlık duymaktadır.

(ii) 15 Mart- 7 Nisan 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliğince tutuklanarak cezalandırılmak amacıyla Türk Hükümetine verilen listede adları bulunanlara isnat edilen başlıca suç, "Ermeni soykırımına katılmış olmak" tır. Nitekim, Amiral Webb, 3 Nisan 1919 günü İngiliz Dışişleri Bakam Mr. BALFOUR'a şunları yazar "Ermenileri zulmetmekten suçlu olan herkesi cezalandırmak için Türkleri toptan idam etmek gerekir. Bu bakımdan cezalandırmanın hem son Türk İmparatorluğunu parçalayarak Milleti cezalandırma, hem de benim listemdeki gibi yüksek görevlileri ibret için yargılamak biçiminde olmalıdır" diyerek Batılıların tarih boyunca Türklere bakış açılarını açığa vurmuş oluyordu. Bak. Bilal ŞİMŞİR, Malta Sürgünleri, İstanbul. 1985 sf.70

(iii) Nitekim, gözünden rahatsızlanan Ağaoğlu Ahmet'e dışarıda bir doktora tedavi olmak için 50 İngiliz lirası gerekmektedir. Esareten kurtulduktan sonra ödemek, olmazsa çocuklarının ödemeleri, ikisi de hayatta olmazlarsa yine çocuklarının Hüseyin Cahit'in çocuklarına ödemeleri ve bu duruma hapisteki tüm arka-

daşlarının şahitlik etmeleri şartıyla borç ister. Hüseyin Cahit, "Hayır, Ahmet, İnsan esarete ne borç ister, ne borç verir" diyerek, parayı vermez.

(iv) İngiltere ve Batılılar bunu sürekli yapar/yapmaktadır. İngiliz diplomatı Nicholson, 1919 Paris Barış Konferansından karısı Vito'ya bir mektubunda şöyle yazar. "Sevgilim üç cahil ve sorumsuz adam, pasta keser gibi Anadolu'yu bölerek parçalaması çok korkunçtur". Bu üç cahil adam, İngiliz L.George, Fransız Clemenceau ve ABD'li Wilson'du.

(v) Örnek olarak söylersek, Suriye'deki yönetimle halkın büyük çoğunluğu aynı dini inançları paylaşmaktadır. Irak'ta da durum aynıdır. İran'da 20 milyonun üstünde Türk kökenli nüfus baskı altındadır. 10 milyonun üstündeki Sünniler Şii yönetimince baskı altında tutulmaktadır. Bu üç ülkedeki yönetim diktatörlüktür. Diktatörlere karşı halk dostça davranmaz. Yunanistan'ın ise, Girit halkı ile problemleri var. Makedonya ile Arnavutluk ile, hatta büyük Bulgaristan hayalleri nedeniyle Bulgaristan'la açık gizli sonuçları vardır. Bu sorunların altını deşmek, onların bize uyguladıklarının çok azını kullanmak dahi, onları dize getirmeye yetecektir. Çünkü, onların hiç birisi Türkiye kadar güçlü değildir.

(vi) 22.1996'da Suriye ve Irak, Arap Birliği ülkelerini yanına alarak Türkiye'ye karşı bir Arap Cephesi oluşturmaya, İran ve özellikle Yunanistan'la Suriye işbirliği yaparak Türkiye'yi çevrelemeye ve PKK'yı des-

tekleyerek ülkemizi bölmeye çalışırken; Türkiye'de İsrail ile yaptığı askeri işbirliği anlaşması ile bölgedeki yalnızlığını gidermeye güç dengesi oluşturmaya çalışmaktadır.

(vii) Halbuki Osmanlı tarihini incelersek saraya girenler, oralardaki vazifeleri görenler, yalnız dönme ve devşirmelerdi. 17. asra kadar Enderun mektebinin kapıları da sadece dönme, devşirme ve esir edilmiş olanlara açıktı. İmparatorluğun asli unsuru olan Türk çocuklarına kapalı idi. Bunun sonucu olarak Türk ulusunu asırlarca kendinden olmayan bir kitle yönetmiştir. Bunlar ne kadar Türkçe öğrenirse öğrensinler, ne kadar İslam terbiyesi alırlarsa alsınlar, yine de milliyetlerini unutmamışlardır. Devlet teşkilatındaki bu sakatlık, Osmanlı'nın zayıf olduğu dönemlerde bütün çıplaklığı ile ortaya çıkmıştır. Sonuçta Osmanlı tarihi bir Türklük ve devşirmelik mücadelesine sahne olmuştur.

(viii) Nitekim bir İngiliz şairi: "East is East, West is West; And never these twain shall meet" yani "şark şarktır, Garp Garptır; Bu iki alem hiç bir zaman imtizaç edemezler/ uyusamazlar" diyerek, İngilizlerin düşüncesini açığa vurmuştur.

(ix) Malta, Kıbrıs, Bermut Adaları, Natali, Havana, Seylan, Borneo gibi müstemlekelerde yerli halkın seçtiği yasama organları vardı. Yürütme İngilizler tarafından atanan temsilciler kanalıyla sürdürüldü. Bunlar yarı muhtariyete sahip müstemlekelerdi. Yarı ve tam

muhtariyete haiz olanların dışında kalan çoğu müstemlekeler, İngiliz Kralı tarafından atanan memurlar tarafından idare edilirdi.

(x) Brahman sınıfı: ruhbanlar ve alimlerden oluşan bu sınıf, memleketi idare eder. Racalar, askerlerin oluşturduğu sınıftır. Üçüncüsü tüccar sınıfı; dördüncüsü ise, sanatkarlar ve işçilerdi. Bunların dışında ve altında, diğer sınıflardan kovulmuş "Parya" denilen sefaletle yaşayan ve sefil işlerle meşgul olan insanların oluşturduğu bir sınıf vardı. Buda dini, ahlak ve inanç yönünden Brahman'a göre yüksekti. Ahlaki ve manevi faziletlerin inkişafını arıyordu. Buda tarikatı, her türlü hurafeyi, gayri tabii inanç ve ibadetleri bertaraf ederek insanda ideal olmak üzere manevi ve ahlaki/moral faziletlerin inkişafını arıyordu. Fakat, bu tarikat insanda her türlü yaşama hissini de öldürüyordu.

(xi) Bilindiği gibi üç türlü emperyalizm vardır. Askeri emperyalizmle bir ülkeyi silahlı güçle işgal edersiniz. Ekonomik emperyalizmle bir ülkenin kaynaklarını ve halkını çeşitli biçimlerde sömürsünüz. Kültürel emperyalizmde ise, bir ülkenin insanların beyinlerini yıkarsınız, kendi telkinlerinizi kavrayarak ve isteklerinize boyun eğecek kafa yapısı oluşturursunuz. Kısacası insanları uyutursunuz. Bunla da askeri ve ekonomik emperyalizmi kolaylaştırırsınız. İngilizler, bu üç yöntemi de tek tek yada birlikte sürekli olarak kullanmışlar. En çok kullanılan ülkelerden biri de Hindistan'dır.

KAYNAKLAR

AĞAOĞLU, Ahmet		ÇEKİÇ, Refika	
1918	Meclisi Mebusan Mazbataları , Devre III, Sene IV, Ankara.	1994	Ahmet Ağaoğlu Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Çalışma, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara
1942	İhtilal mi İnkılap mı , Ankara.	ELEKDAĞ, Şükrü	"Türkiye İsrail ve Orta doğu'da Yeni Dengeler", Milliyet Gazetesi
1969	Serbest Fırka Hatıraları , İstanbul.	1996	
1972	Üç Medeniyet , İstanbul.		
AĞAOĞLU, Samet		HOWARD, H.N.	
1940	Babamdan Hatıralar , Ankara	1966	The Partition Turkey, A Diplomatic History, 1913-1923 , New York.
1953	Öğretmen Gafur , İstanbul.	İNAN, Afet	
1969	Babamın Arkadaşları , İstanbul.	1981	Hatıraları , Ankara.

KOCAOĞLU, A. Mehmet	1992 "İran, Kürtçülük ve PKK", Avrasya Dosyası, İran Özel Sayısı, S. 1, C.2 1993 Uluslar arası İlişkiler Ankara. 1995a Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu: Parçalanmak 1995b "Ortadoğu'da Kürt Kumarı", Avrasya Dosyası, S.2, 1995c "Suriye PKK'yı Türkiye'ye Karşı Politik Bir Baskı Aracı 1996 "Kuzey Irak ve Petrol", Avrasya Dosyası, Kuzey Irak Özel Sayısı, S.1.C3.	MORGENTHAU,H.J. 1968 SOYAK, H. Rıza 1972 ŞİMŞİR, Bilal 1985 TOKER, Metin 1996 ÜNAL, Tahsin 1958 VIOTIM,P.R. KAUPPI, V. 1967 YETKİN, Çetin 1982	Politics Among Nations, New York. Atatürk'ten Hatıralar, C.2, İstanbul Malta Sürgünleri, İstanbul. "Ortadoğu'da Olanlara "Ortadoğu'da Olanlara Bakalım" Milliyet 29.4.1996 Türk Siyasi Tarihi, Ankara. International Relation Theory, London. Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, Ankara Thema Larousse, C. 1-2 Meydan Larousse, C.1.
MEHMETZADE, Mirza Balz	1991 Milli Azerbaycan Hareketi, A.K. Derneği Yayınları, Ankara		